

De politiska ideologierna

Under 1800-talet utvecklades de politiska ideologier som vi fortfarande använder oss av för att karaktärisera och etikettera politiker, tidningar och åsikter.

Konservatismen

År 1790 utgav den brittiske parlamentsledamoten Edmund Burke en bok, *Tänkar om revolutionen i Frankrike*, där han skarpt kritiserade det som hade hänt i Frankrike under det senaste året. I ett svep hade man där avskaffat såväl det gamla ständindelade parlamentet som ständsprivilegierna och gjort kungen till en galjonsfigur. Burke menade att folket inte vid ett tillfälle får förändra hela samhällsordningen eftersom samhället består inte bara av nu levande människor utan också av gångna och kommande generationer. Om förändringar är nödvändiga, ska de ske gradvis. "Författningar görs inte, de växer fram", skrev Burke.

Edmund Burke skrev alltså boken som en protest mot franska revolutionen, men boken lade också grunden för den moderna kon-

Den engelska godsägaradeln har i allmänhet varit konservativ och velat behålla Old England och dess traditioner.

servati
betyde
samhä
niskor
niga o
på klo
ansvar
att ägr

Fö
servat
roll ti
seder
tiva tå
på mä
samm
barne
skulle
här å
drev j
inskrä

Libe
Meda
fanns
tyckt
områ
upply
det, c
samh

Ekoni
Vid
den f
idéer
Smit
Smit
på äc
satse

servatism. Ordet konservatism kommer av latinets *conservare* som betyder *bevara*. Det bestående samhället måste skyddas från alla samhällsomstörtande krafter. Burke hade inga illusioner om att människor var lika i kunskap och förmåga. Därför skulle endast de kunniga och kloka ha något att säga till om. Att äga jord var ofta tecken på klokhet, eftersom den jordägande aristokratin mer än andra kände ansvar för traditionerna och kulturarvet. Aristokratin hade också tid att ägna sig åt politiken.

För att skydda staten mot yttre och inre fiender ansåg de konservativa att det var nödvändigt med en stark krigsmakt. En viktig roll tilldelades kyrkan, som skulle uppfostra människorna till goda seder och till vördnad för dem som hade makten. Enligt konservativa tänkare under 1800-talet skulle staten inte bara hålla ordning på människorna utan också se till att medborgarna inte led nöd. På samma sätt som husfadern (latinets *pater*) bestämde över hustrun, barnen och tjänstefolket och såg till att de inte led nöd och for illa, skulle överklassen i *patriarkalisk* anda ta hand om arbetarna. Den här åskådningen kallas *socialkonservatism*. De socialkonservativa drev på så att parlamentet stiftade arbetsskyddslagar och lagar som inskränkte barn- och kvinnoarbetet.

Liberalismen

Medan de konservativa vände sig mot franska revolutionens idéer fanns det åtskilliga som ville bygga vidare på de nya idéerna. De tyckte att samhället skulle befrias från det tvång som fanns på olika områden. Deras samhällskritik knöt också an till de frihetskrav som upplysningen hade fört fram under 1700-talet. Frihet blev slagordet, och efter det latinska ordet *liber*, som betyder *fri*, kallas den här samhällsåskådningen *liberalism*.

Ekonomisk frihet

Vid mitten av 1700-talet var merkantilismen (s. 141) fortfarande den främsta ekonomiska doktrinen i Europa, men snart skulle nya idéer breda ut sig. År 1776 gav den skotske nationalekonomen Adam Smith ut boken *Nationernas välstånd*, som skulle få stor betydelse. Smith menar att ett lands välstånd består i arbetet, inte i tillgången på ädla metaller som merkantilisterna menade. För att öka arbetsinsatsen i ett land bör därför, skriver Smith, staten hålla sig borta från

näringslivet och alla regler och hinder tas bort som ligger i vägen för företagen. Framför allt vänder sig Smith mot det gamla medeltida skråtvånget, som hindrar många hantverkare, hur duktiga de än är, att utöva sitt yrke. Staten bör endast se till att domstolarna, krigsmakten och andra nödvändiga samhällstjänster fungerar. Genom fri konkurrens ska var och en lekas av en "osynlig hand" leda till att arbetarna med vad han eller hon är bäst på. Därmed kommer både de enskilda människornas och landets rikedom att öka. För Adam Smith och liberalerna är det marknadskrafterna och inte skrået som bör avgöra vilka som ska få ägna sig åt ett yrke. Adam Smith menar att den fria konkurrensen också bör tillämpas i den internationella handeln. Om alla länder tar bort tullar och andra handelshinder, som skyddar det egna landets näringsliv, kommer varje land att tvingas specialisera sig på det som landet är bäst på. *Frihandeln* kommer på så vis att leda till ökat varuutbyte mellan länderna och ökat välbefinnande i världen.

Politisk frihet

Liberalerna krävde att kungarna och deras tjänstemän inte skulle få styra egenmäktigt utan kontroll, utan det måste finnas en författning som klart talade om vad kungen fick och inte fick göra. Kungen måste också omge sig med ansvariga rådgivare, som kunde avsättas om parlamentet så krävde. Kungen skulle alltså dela makten med parlamentet, som i sin tur skulle utses genom folkets val. Med folket menade de äldre liberalerna medelklassen. Däremot ansåg liberalerna, liksom de konservativa, att arbetarna var för okunniga för att få rösträtt. Liberalismen var främst medelklassens ideologi, och liberalismens frammarsch under 1800-talet gick hand i hand med medelklassens.

Liberalerna betonade yttrande-, tryck- och religionsfriheten. Alla former av censur och gripande borde tas bort och människorna skulle ha rätt att fritt bilda politiska partier och utöva den religion de ville. Flera av de liberala tänkarna i Storbritannien kring sekelskiftet 1800 bodde i den växande industristaden Manchester, vilket skapade uttrycket *Manchesterliberalism* för den här äldre liberalismen.

Socialliberalism

När industristäderna växte uppstod odrägliga bostads- och arbetsförhållanden för allt fler arbetare och deras familjer. Det ledde till att

det. Det kan de sociala sk
barnarbetet
gräns för stat
människorna
- Mill är en

Hur ska
män rösträtt
över de dukt
på så sätt at
Det kan t.ex.
rer (valmän),

Industrialiseringen innebar också att människor utnyttjades hänsynslöst för att gruv- och fabriksägarna skulle kunna tjäna så mycket pengar som möjligt. Manchesterliberalerna tog inte avstånd från detta, men vid mitten av 1800-talet bidrog socialliberalerna till att i flera länder driva igenom barn- och arbetarskyddslag.

Manchesterliberalismens krav på fullständig frihet för alla kom att ifrågasättas av liberaler som ville att staten skulle engagera sig för att skydda arbetarna och andra svaga grupper. *Socialliberalism* kallas den här inriktningen, med John Stuart Mill som främste talesman. I sin bok *Om friheten* menar Mill att staten inte bara ska fungera som en nattvaktare och upprätthålla ordningen utan också ta itu med det sociala eländet.

Det kan staten göra genom att stifta en rad lagar som minskar de sociala skillnaderna i samhället, t.ex. begränsa arbetstiden, reglera barnarbetet och inskränka arvsrätten. Men, betonar Mill, det finns en gräns för statens engagemang. Staten får inte blanda sig i de enskilda människornas liv för mycket. Friheten måste också gälla kvinnorna – Mill är en av jämställdhetens pionjärer.

Hur ska då ett land styras, enligt Mill? Han rekommenderar allmän rösträtt men är rädd för den stora massan, som då kan dominera över de duktiga och kunniga. Därför bör de politiska valen utformas på så sätt att den intellektuella eliten får ett avgörande inflytande. Det kan t.ex. ske genom indirekta val så att folket först väljer elektroarer (valmän), som i sin tur väljer dem som ska sitta i parlamentet.

Socialismen

Under 1800-talet framfördes också politiska idéer om att även arbetarklassen måste få del i de vinster som industrin skapade. Därför borde fabriker, handelsföretag, gruvor och andra samhällsnyttiga inrättningar inte ägas av enskilda utan av hela samhället. Arbetarna borde också få rösträtt så att de skulle kunna vara med och bestämma. Den här politiska åskådningen kallades omväxlande *socialism* och *kommunism* av de latinska orden *socius* (kamrat) och *communis* (gemensam).

Socialisterna under 1800-talets första hälft menade att arbetarklassen skulle kunna få det bättre genom samförstånd mellan olika samhällsgrupper. Dessa socialister kom senare att kallas *utopister*, därför att de ansågs vara för naiva och verklighetsfrämmande. Den som förde fram den kritiken var tysken Karl Marx, som 1848 tillsammans med Friedrich Engels utgav en liten skrift, *Det kommunistiska manifestet*. Marx utvecklade senare sin socialistiska lära bl.a. i det omfattande bokverket *Kapitalet*.

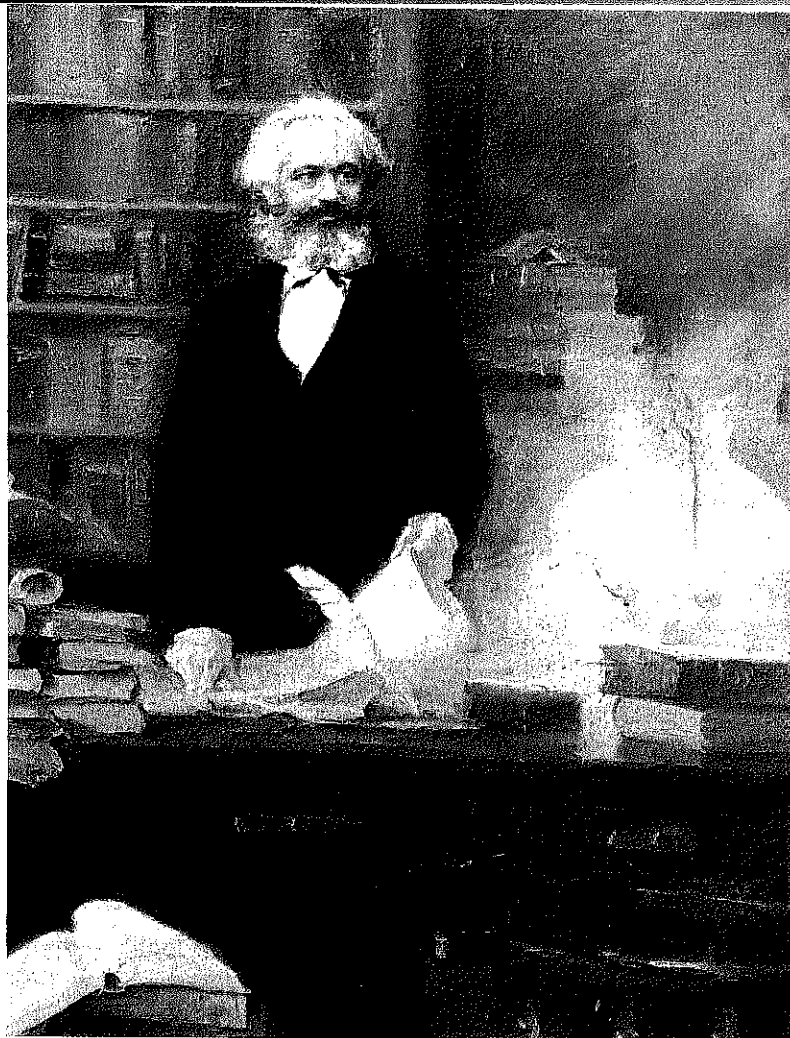
Den materialistiska historieuppfattningen och klasskampen

Vad arbetar människorna med i ett samhälle? Vilka står för produktionen – löntagare eller egna företagare? Vilka tjänar på arbetarnas arbete? Karl Marx menade att svaren på de här frågorna avslöjar ett lands ekonomiska och sociala organisation, dvs. produktionsförhållanden. Dessa bestämmer i sin tur kulturen, politiken, religionen och idéerna i ett samhälle. Det var t.ex. inte de radikala upplysningsidéerna utan produktionsförhållandena i Frankrike som i första hand satte igång franska revolutionens folkmassor. Produktionsförhållandena hade orsakat arbetslöshet, svält och annan materiell nöd. Den materialistiska historieuppfattningen kallas den här förklaringsmodellen.

Marx menade att alla människor under historisk tid tillhört någon social klass. Under jordbrukssamhället ägde adeln de stora jordegendomarna och kontrollerade kvarnar, vinpressar osv. I industrisamhället utvecklades nya produktionsformer och makten över maskiner, fabriker och andra produktionsmedel kom att ligga i händerna på borgerskapet, medelklassen. På samma sätt som det hade pågått en klasskamp mellan adeln och borgerskapet, vilken borgerskapet vann genom franska revolutionen, menade Marx att det under hans tid pågick en klasskamp mellan arbetarna, *proletärerna*, och kapi-

talägarna
Storbri
och pro
skulle k
skulle g
ända. F
arbetar
lyder sl
Enl
genomf
industr
smänin
staten k
behövs
Marx, k

Karl Marx tvingades i landsflykt 1849 sedan han deltagit i den tyska marsrevolutionen 1848. På Zhang Wuns målning ser vi Karl Marx i sitt hemmabibliotek i London. Men han hade också en studieplats på British Museum.

talägarna, *kapitalisterna*. Marx hade studerat arbetarnas situation i Storbritannien och kom fram till att klyftan mellan kapitalisterna och proletärerna skulle öka ju mer industrin utvecklades. Till sist skulle kapitalisternas utsugning av proletärerna bli så stor att dessa skulle göra revolution och kasta hela det borgerliga samhället över ända. För att vara beredda på den kommunistiska revolutionen var arbetarna tvungna att samarbeta. "Proletärer i alla länder, förena er!" lyder slutraderna i *Det kommunistiska manifestet*.

Enligt Marx införs proletariatets diktatur när revolutionen är genomförd, vilket innebär att staten tar över skogar, åkrar, gruvor, industrier osv. och gör dem till folkets gemensamma egendom. Så småningom växer det klasslösa samhället fram och då vittrar också staten bort. Eftersom alla då lever i fred och vänskap med varandra behövs ingen stat för att utöva den politiska makten. Då, menade Marx, har man uppnått det kommunistiska samhället.